

~~Н 23-8~~

14

Мар. Л.

В. САБИНИН

Н 1-45

ПАСУ ПАШАШТЭ ПЭРВОЙ ПОЛЫШ

С. Г. ОХОТИН КУСАРЭН

Г.П.Б. в Лнгр.
Ц. 1923 г.
Акт № 117

Инв.

№

1881

МЭДГИЗ — МОСКО

1933

ТРАВМАТИЗМ¹⁾ МО ТУГАЙ.

Йал-озанлык пашаштэ, утларакшым пасу паша жапыштэ, тўрло йонгылыш сусыргымаш лийын кэртэш: пўчкылтмаш, лаштыргымаш, кушкэдлымаш, тулэч молат.

Йал озанлык пашаш тыгай йонгылыш сусыргымашым — йал озанлык сусыргымаш маныт. (сельско-хозяйственный травматизм) Промышлэносышто сусыргымашым — промышленный травматизм маныт.

Шукыж годым, машинам сайын шинчыдымылан, кўлын ачалдымылан, альэ мастардымэ шумлык — сусыргымаш лийэш.

Йал озанлыкыштэ машина шукэмме сэмын, адак утларак тэхникым тунэмме шот дэн, ийын травматизм шагалэмман. Травматизм пытаршашлан тэхникым тунэмман, адак машинын паша ыштымыжымат сайын шинчэн

1) Травматизм — пашаш сусыргымаш.

шогоман. Тидын шотышто колхозниклан ут-
ларак шоналдаш кўлэш.

Клас тушман — кулак-влак, колхоз пашам пужгалшашлан, колхозышто машинам шукэм-
дымэ ваштарэш кучэдалыт. Машинам пашаш пуртымыдэн колхозышто сусыргымаш шукэм-
мэш маныт. Лончылэн ончалмаштэ, шкэт вуйа крэсаньык озанлыкын пашаштэ тўрлө нэлэ сусыргымаш утларакат лийэдэн. Иал озанлыкыш машинам пуртымаш, производ-
ством мэханизируваймаш колхозник дэнэ пашазын пашажым, тазалыкшым, илышы-
жымат куштылэмда.

Сусыргымаш шотышто, завод-фабрикыштэ, альэ пасу пашаштат — утларакшым куштылго сусыргымаш гына лийэда: пўчмаш, кушкэд-
лымаш, лаштыргымаш, тулэч молат. Ты шот-
шо дэн, тыгай изи сусыргымаш лўдмашан огыл. Тугэ гынат, моштэн полшымо кўлэш, йора вэлэ манын тугак кодаш ок лий. Йуж-
гынам изэ йорам лавырандымат, колмашкат шуктэн кэртэш.

Утларак лўдмашан — моштыдэ, нимом шин-
чыдэ полшымаш. Пўчмө вэрышкэ тўрлө оқы-
лым опымо дэн (рокым, эгырэмыш водым, ломыжым, тулэч молымат) чэрым пурталтэш, тудын осалжэ нэргэн кўшнө гына олышна.

Тыгай изэ сусырг ымылан больницаш, альэ доктыр дэкэ жапым эртарэн кошташ ок кўл. Паша кэчэ арам йомэш. Сандэн кызыт чыла фабрик-заводышто — вашкэ пѳлыш пу-мо вэрым (пункты первой помощи) почмо. Тушто йўд-кэчэ дэжурный врач, альэ пэр-шыл йонгылыш сусыргышылан, чэрланышы-лан полышым пуат. Тылэч посна, пашазэ-влак шкат РОКК¹⁾ кружокышто тунэмыт. Тыштэ нунылан, йонгылыш лиймаштэ (сусыр-гымаштэ) кузэ пэрвой полышым пуашлан туныктат. Кызыт тыгай полыш вэрлам, РОКК кружокым шуко колхоз-совхозыштат почэ-дымэ.

Коклан нэлырак сусыргышат лийэда. Ты-гай годом жапыштэ, чын кэлыштарэн пол-шымаш — колмагыч утармыдэн иктак лий-эш. Моштэн ыштымаш: амалдэн шўльыктымѳ, лу пудыргымаштэ пидышым пыштымэ, тулэч молат, колмашгыч утармыдэн пырльа, чэр-жымат куштылэмдат.

Кўлэш сэмын жапыштэ полыш пуымаш пэш куго паша.

Колхоз илышыштэ, утларакшым пасу па-шаштэ, куштылго сусыргымылан больницыш

1) РОКК — Российское общество красного креста.

кайаш — жапым йомдарымаш вэлэ лийэш. Полыш налаш 10—20 мэнгыш, 5—6 шагатым эртарэн кошташ вэрэштэш. Садлан вэрлаштак қолышым пуаш тунэмман. Адак нэлын сусыргышылан полыш пумаш — илышыжым утарымэ дэн иктак лийэш, больницыш наггаймэшкэ тудо колэнат кэртэш.

ПАСУ ПАШАШТЭ СУСЫРГЫМО ДЭЧ КУЗЭ ЙАМДЫЛАЛТМАН.

Машина дэн паша ыштымаштэ түрлө сусыргымах гыч аралалтшашлан вэрч, ўдымө, түрэдмэ, тулэч моло машинымат, ончычынак, жапыштэ йамдылэн шогыман.

Адак рвэзырак, альэ тунэмдымэ пашазэ сай ачалмэ машинэшат локтылалт кэртэш. Сандэн күлэш йэнгым ончычак, машина дэн ыштэн моштышым туныктэн йамдылман. Ышкэ коклагычынак кадырым йамдылашлан, чыла колхозыштат тидэ пашалан чот кэртмэн пижман. Социализм строителъствыштэ крэсаньык дэн пашазын тэхникым моштымышт пэш кулэш. „Рэконструкций жапыштэ тэхникэ чылажымат сэнга“ манын Сталин каласэн.

Ик 1931 ийыштэ гына пашазэ клас 70 түрло йал озанлык у машинам ыштэн лукташ тунэмын. Тидэ чыла, мэмнан вий дэн, ўзгар

дэн чыла штэн моштымынам, капиталист кугыжаныш влак полшыдэак ыштэн сэнгымынам ончыкта. Машинам шкэ кидыш налын, паша ышташ мыланна пэш чот тунэмман. Пасу пашалан ончычынак йамдылалтшашлан, шотанрак колхозникшым, совхоз, машинэ-трактыр стансэ (МТС) пэлэн почмо „тракторист“ курсышко колдыман. Тэлым шкэ колхозэшак машинам тунэмашлан кружокым почэдыман. Машинам йамдылэн, пашазым туныктэн шогымаш гына — сусыргымашым изэмда. Мастар йэнгым йамдылымаш колхоз озанлыкын кэчын, пэнггидэм толмыжым ончыкта.

Машина дэн паша шташ туныктымаштэ, тунэмшылан раш умылтарман: машинын могай ужашлажэ утларак лүдмашан. кузэ ачалан, кузэрак ышкэ тазалкэтымат шэкланыман. Кучылт моштыдымаш могай энгэким конда, кузэ корангман, — тидым чыла раш умылтарман. Машинын чын паша ыштымыжэ, күлэш паша йэнг йамдылмаш колхоз, пашаштэ йонгылыш сусыргыдымашын чын корныжо.

ПЭРВОЙ ПОЛЫШЫМ ПУШО САНИТАР ВЭРЫМ ПАСУЭШ КУЗЭ ШТЫМАН.

Пашам пагытыштыжэ шуктышашлан да таза лийаш, мэдицин полышым вашкэ пуэн

шогыман. Сандэнэ совхоз, колхоз да МТС-лаштэ мэдицин-санитар полышым пуэн шогышо пэрвой полыш пункт-влакым пасуэш, паша вэрэшак штыман.

1932 ийыштэ ўдымаш дэнэ шурно погымо кампаний-влакым эртарымэ годым совхоз, МТС пашазэ-влаклан да колхозник-влаклан мэдицин-санитар полышым пушаш вэрч, ик мунар тўжэм пэрвой полыш вэр-влак почылтыныт ильэ. Нуно, йонгылыш сусыргышо дэнэ кэнэта чэрланышэ-влаклан пэрвой полышым пуэн шогымо гына огыл, колхозник да пашазэ-влаклан паша штымашышт дэнэ илыш-йўлаштым сайэмдаш пэш кугын полшышт.

1933 ийыштэ совхоз дэнэ колхоз пасушто штышэ-влаклан полышым шукурак пушаш вэрч, пэрвой полышым пушо вэр-влакым (полевые пункты) пасуэш шуко почман.

1933 ийыштэ пэрвой полыш пушо вэр-влакым почмо лэч посна, шошым совхоз, МТС да колхоз бригадылаштэ 250 тўжэм санитар постым штыман. Пэрвой полыш вэр дэнэ санитар пост-влакым кўлэш жапыштыжэ почын шукташ кўлэш, сандэнэ ты пашалан кызытак планым штэн, йамдылалташ тўнгалман.

Санитар пост-влакышкэ пэрвой полыш

курс пытаршэ пашазэ дэнэ колхозник-влакым шогалтыман.

Пэрвой полышлан кружокышто тунэмшэ-влак больницаштэ, амбулаторийштэ врач дэнэ практикым эртарат.

Санитар пост да пэрвой полыш вэр-влакышкэ врач ончыктымо санитар-влакым шогалташ кўлэш.

Пэрвой полыш вэр да санитар пост-влакышкэ санитар-влакым ойырэн ситармөнгө, санитар повоска дэнэ аптэчка-влакым шташ пижман.

САНИТАР ПОВОСКА ШТЫМАШ.

Пэрвой полыш вэрым (пунктым), ўдымө, шурно погэн налмэ годым, т. м. тўшканрак погынымо паша йэнг вэрэш штыман.

Пунктлан, лўмын ик повоскам (оравам) ойырэн пуман. Повоскажэ сайын гына, пушкыдын олым алэ шудо дэн шармэ лийжэ. Адак мэшакыш шудым оптэн, „кожгож“ (матрац) шотымат ышташ лийэш. Тылэч посна, лўмынак, ойыртэмын кўпчыкым штыман.

Тидэ повоскаштак пэрвой полышын аптэчкыжэ лийман. Санитар повоскаштак ситышынак йандар, ару вўд лийын шогыжо. Адак изырак шўргө мушмо атэ, тугай укэ-

штэ шотлан толшо кугурак крушкам налман. Тыштак шүргө үштыш шовыч дэн шовынат күлэш. Туныктэн лукмо, пасу пунктыш колтымо санитар-влаклан повоскам кузэрак сайэмдышашыжымат шинчэн шогыман. Пырльак анык кожгожымат, одэйалымат коштыктыман, йужгынам торарак больницыш нангаймаштэ туйым лэvéдаш күлэш лийэш.

Пашалан ойырымо санитарлан колхоз дэн совхозышто тыгай пашам ыштыман:

1) Йонгыш сусыргымаштэ, шиждэ чэрланымаштэ, тулэч моло годымат, тазалык оралшаш полишым пуман.

2) Пасу пашаштэ кузэрак ару шотым ылышыш пуртэн шогат (кочмаш-йүмаштэ, шкэт колхозник коклаштэ, тулэч молат) эскэрэн шогыман.

3) Колхозник, крэсаньык коклаштэ, ару-тазалык шумлык умылтарэн шогыман.

4) Пашаш сусыргышым, чэрланышым кэчэ йэда раш шотлэн, возымаң.

Тылэч посна нэлын чэрланышым больнитсыш нангайашлан пунктын посна шкэ повоскажэ лийман.

Уло пункт пашам лишылсэ врач вуйлата. Тудын күштымө ой почэшак, санитарланат пашам виктарэн нангайман. Пасушто вэрын-

вэрын паша штымаштэ, пунктым эн тора
вэрэшат штыман. Адак тунг паша пэлэн са-
нитарлан вэс пашамат пуаш лийэш: моннар
йэнг штэн, кунарэ кузэ штэн, кузэрак паша
кэчэ эрталтэш, тулэч моымат шотыш налаш
пуаш лийэш.

ПЭРВОЙ ПОЛЫШЫН АПТЭЧКЫЖЭ.

Калык тазалык ончышо комисариат (Нар-
комздрав) колхоз дэн совхозышто улшо
пэрвой полыш пунктлан йөршо, ик-гай (стан-
дартный) аптэчкым луктын. Тыгай аптэчкым
ССР Ушэм кумдык тўжэм дэн шаркалымэ,
18—20 тэнгэлан чыла районысо аптэчкыш-
тат налаш лийэш. Аптэчкыжэ вичкыж онган
йашлыкыштэ гына лийман. Тудын көргыш-
тыжө марльэ, эм, вашкүзө, тэрмомэтыр моло
узгарат улыт. Пунктым вуйлалтышэ врач
күштымө сэмын, аптэчкыш түрлө эмым, пидэ-
дымэ узгарымат, ышкэгыч йэшарашат лийэш.

Аптэчкысэ эмым чыла рушла возымо. Кок-
лаштэ латынла возымым, лышыл врач дэч
йодын, рушла кусарэн возыман.

Аптэчкэ йэда кузэ эмлышаш нэргэн умыл-
тармаш лийман.

Аптэчкэ пэлэн санитарлан ончычынак си-
тышын шолтымо вудым йамдылман. Күлэш

сэмын жапыштэ, туйо полышым налын кэр-
тшэ. Тылэч посна, пункт пэлэн вүд йүмө
вэрымат ыштыман. Вүд пэчкэ, вүд-корка
арулык шотышто, санитарлан эскэрэнак шо-
гыман. Вүдым нурэшак шолдымаш адакат
сайрак. Тунам кид йымалнак күлэш сэмын
шолтымо вүд лийэш ильэ. Эмла коклаштэ
йужыжо вүдэш шулыктармэ лиймэ олмэш
порошок вэлэ улыт, йужыжо пэш куатлын
ыштымэ. Сандэнэ тыгай эмлам ончычынак
шокшо вүдэш, күлэш сэмын, шулыктарэн
йамдылыман.

Борный вүдым (растворым) йамдылаш йан-
дар клэнчаш (бутылкаш) кум чай совла бор-
ный кислотам кум стакан шокшо вүдэш
шулыктарат.

Содовый растворимат тыгак йамдылат.

Марганцэвый вудым (растворым) тыгэ
штат: ик бутылка лэвэ вүдышкө 2—3—5
падыраш марганцэвокислый калийым, ош
пэлгандэ тусанак лиймэшкэ опат. Тидэ
вүд 3—4 кэчэ гыч пужла, сандэн 3—4 кэчэ
гыч вашталтэн шогыман.

Свинцовый уксус дэн растворым ышташ-
лан, пэл чай совла порошоком, альэ 1—2
кочкиш совыла куатлэ (крепкий): вүдшым
налын, клэнча вүдыш йэшарат.

Пасу паша жаплан, пэрвой польш пункт-лан тыгай эмым, түрлө үзгарлан йэшарман.

1) Когаргымэ вэрэш шүрашлан мазым тыгэрак йамдылат: нөшмө үй дэн извест-ка вүдым ик төр налын, пырлья варат. Ик-таж кок-кум сагат шинчымаштэ, үй дэн вүд ойырлат. Сандэн, шүрмыдэч ончыч лугалдыман. Трактыр дэн да мойын паша ыш-тымаштэ, түрлө йүлмө-когаргымашат лийэда. Тудын шотдэн, аптэчкэ пэлэн маз күлынак-күлэш. Мазым йамдылашлан йандар, ару үй күлэш. Чылт йандарак, ару огыл гын, тунам тудым шолтыман. Тидлан үйан клэнчам вү-дан мискыш, пундашкыжэ шовычым, альэ мамыкым пыштэн шындыман. Вара ижэ шол-таш пижман. Вара үй шыман, ырэн шолаш пура. Шолтэн чарнымэк мамык альэ шовыч вошт йоктарман.

2) Ужар альэ тыгылай тувыр мушмо шовын лийжэ.

3) Йал озанлыкыштэ шүрно локтылшо чо-нан дэн күчэдалмэ годым наргумыжат (йад) лийэш. Аптэчкыштэ тыгай ваштарэш эм лий-жэ: йүлатымэ магньэзий, танин, порошо-кан крахмал.

4) Адак аптэчкыштэ кид мушмо шотко, күч эрыктышэ, картон альэ күр, мамык

(ваты), чай корка (стакан), шүргө-кид үш-мө ливыч сорта, шырпэ лийман. Адак кошар мучашан пинцэт лийжэ. Аптэчкыш „пэрэкись водородымат“ налаш мондымо ок кұл. Тугэ йэшармашым вэрысэ врач дэн кангашэн штыман. Тудак кузэракын, могай эмым кунам, могай туйо жапыштэ пуэдышаш нэргэн ойым пуа.

ПАСУ САНИТАРЛАН МОГАЙ ПОЛЫШЫМ ШИН-ЧЫМАН.

Колхоз-совхозышто тўшка паша ышты-маш — шошо агалан йамдылалтмаш гыч тўнгалэш. Сандэн пунктын пашажымат эн ончычын, шурно пырчэ эрыктымэ, тўрлө машинам йамдылкалэн шогымо вэрыч тўнгалман.

Шурно пырчым эрыктымэ, эман (кочо) вўдэш мушмо вэрыштэ, машина ачалэн йамдылмаштат, адак машинэ-трактыр стансыштэ дэжурный санитар лийман. Кўлэш сэмын, жапыштэ полыш лийын шогыжо. Адак йонгылыш сусыргымаш лиймыдэч, тўрлө йоным ыштэн, эскэрен оштман.

Шурно пырчым кочо вўдэш мушмаштэ тўрлө йадымат кучылдалтэш. Тыгай пашаштэ, кўлэш сэмын, шот дэн от ыштэ гын,

отравитлалтат. Эн ончычынак тыштэ санитарлан паша штышым күзэ аралалтшаш нэргэн туныктыман. Тыгай пашаштэ маскым чийман. Маскэ укэштэ йад пурак пурмыдэч авыртышым ыштышаш нэргэн умылтарман. Тидэ пидыш упша дэн нэрым пэтырмыждэн шұлымө йўж гыч йад пуракым эрыктэн (кучэн) кода. Пидышыжым кэчэ йыда вашталтыман. Лавыранжым тунамак мушкаш пуман.

Шурно пырчым кочо вўд дэн муцмо почэш. чылаланат арун кидым мушман. Паша ыштымэ вэрыштэ нимогай кочкиш йөрварым, арвэрымат кучыман огыл. Адак санитарлан тудымат эскэрэн шогыман, пашам пытармэк иктат ўмбал чиймэ вургэмжым мөнгыжө ынышт нангайэ Кочкаш шичмыдэч ончыч, чыланат кидыштым мушкышт, лўмын чиймэ паша вургэмыштым кудашышт.

Кочо вўд дэн шурно мушкын отравитлалтшылан содор улышым пуман.

Түрлө йадым кучылт моштыдымылан көра, мушмо шурно пырчым йон ылыш кочкишлан кучылтмо дэн, альэ йад вашакан атым йўаш кучылтмыдэн, адак йад вашакан мэшакыш киндым оптымаштэ, т. м. — отравитльалтмаш

лийын кэртэш. Утларакшым тыгай наста дэн отравитльалтыт: наргымыж (мышьяк) хромпикрин, угльэкислый мэдъ, адак мэдный купорос дэн, т. м.

Шурно мушмаштэ, күлэш* сэмын, нинэ ончыктымо вэшчэстван пурак дэч ышкэндым аралэн моштыман. Садлан тидэ пашаштэ упша дэн нэрым шовыч дэн пэтырэн ыштыман.

Тылэч посна, йал азанлыкыштэ шурно локтылшо чонан-влакым пытаршашлан вишкыдэ (жидкий) йадымат кучылдыт. Нинын коклаштэ, утларак лүдмашан: хлорпикрин (сар газ) дэн сэроуглерод. Атылаш опталмаштэ нинэ вашкэ парышкэ савырнат. Тидэ парым көргыш шўлымö дэн чыла чонанат колат. Садлан вэрчын эрэак эскэрэн шогыман.

Кўшнö ончыктымо йад дэн отравитлалтмаштэ кузэ тыдэ пэрвой полышым пуман.

Наргўмыж (мышьяк) дэн отравитлалтмаш.

Наргымыж дэн отравитлалтмаш тўрлынат лийын кэртэш: айда лийжэ кучылтмаштэ, альэ йонгылыш кочмо-йўмö дэн, адак шурным кочо вўдэш мушмаштэ шўлыш рожлам (нэр, упша) пэтырдымыдэнат.

Наргымыж дэн отравитлалтшым палыктышэ: пэш чот чытыдымын мўшкыр коршташ тўнга-

лэш, укшынчыкта, йужыгнам вўран укшынчышат лийэш. Упша гыч шоган ўпш лэк-тэш, адак пушкэдыкта.

Тыгай годым кузэрак содор полышым пуман? Эн ончычак, укшынчыктышо эмым йўктыман. Мо кочмыжым чыла мўнгэш луктын кышкыжэ. Укшынчыш эм, онычынак аптэчкыштэ порошокэш йамдылмэ лийман. Ик порошокым икканаштэ вўддэн йўктыман.

Варажым укшычмым вучыдэак эмым йўктыман. Тыгай эмым нурэшак йамдылат. Тидым тыгэ штыман: пэл стакан вўдэш ик чай совла „магньэзийм“ шулыктарат, вэс пэл стакан вўдэш кок чай совила „сэрно-кислого жэльэзо шулыктарат. Вара иктэш пырля стаканэш варэн, 5-10 минут гыч кочмо совла дэн йўктыман. Лышнырак чывэ муным налаш лиймаштэ, муно ошэм вўдым ыштэн йўктыман, стакан вўдлан ик муно ошэм лийжэ.

Ушым шинчыдымэ годым туйо йэнлан 15-20 чўчалдыш „эфирно-вальэриановый“ эмым вўд дэн пырля йўктыман. Тунамак лышыл врач дэк колтыман.

Хром дэн отравитлалтмаш.

Шукыж годым, хром дэн отравитлалтмаш хромпик дэн паша штымаштэ лийэда. Молан

лиймыжэ пэшак палэ: каныш жапыштэ йужо пашазэ ыштымэ вэрэшыжак, кидшым муштэак кочкэш. Вара йонгылыш, киндыж дэн пырля хромпикым кочмэкыжэ, отравитлалтэш.

Хромпик дэн отравитлалтшын палыктышыжэ наргымыж дэн отравитлалтшэ гайак: мұшкыр корышташ тўнгалэш, вўр укшынчыш лийэш, шўлаш йөсө, адак ушым шинчыдымэ лийэш.

Могай улышым пуман? Эн ончычынак. (кэртмэ сэмын) муно ошэм вўдым иўктыман Тылэч посна „магньэзийм“ йўктыман. Тудым тыгэрак йамдылат: пэл стакан вўдэш ик чай совла көргө магньэзийм шулыктармэкэ, 1-10 минут гыч кочмо совила дэн йўктыман. Ушым шинчыдымэ лиймаштэ 15-20 чўчалдыш “эфирно-валэриановой” эмым йўктыман.

Тыгай чэрланышым, больнитсыш колтыман.

Угльэкислый мэдь дэн, мэдный купорос дэн отравитлалтмаш.

Отравитлымым палыктышэ: ужар, альэ кандэ тўсан укшынчыш лийэш, упша гыч кочо, той пуш толэш, мұшкыр чожгыжын гына корышташ тўнгалэш, шўлыш эркышна.

Полыш пумаш: муно оптэм дэн пырля, кэртмэ сэмын шукырак шокшо шөрым йўктыман. Адак муно ошэм вўдымат ончылно

возымо сэмынак пуаш лийэш. Тунарак магньэ-зий вудымат йуктыман. Койа дэн кучымө шорым йуктыман огыл. Чыла уйан кочкыш йадым вурьшкө шупш ш вэлэ полша. Коклан кочо вудэш мушмаштэ, формалиндэн отравитлалтмашаг лийэда. Отравитлымын палэмдышыжэ кұшнө возымыдэн иктāk, лачак кокырыкташ, турвунчыкташ гына утларак тунгалэш.

Пэрвөй полыш: вуд дэн пырля, 6-12 кучымө муным, „нашатырно-анисовые капли“ эмым, шорымат шукак йукташ күлэш. Туйэшкышым тунамак больницыш нангайман, корнышто эрзак шорым йуктыман.

Хлорпикрин дэн отравитлалтмаш.

Хлорпикрин дэн отравитлалтмаш, йонгыш кышкалмыдэн, йоктармыдэн лийэда. Тыгай йогымо вэрышкэ вашкэ гына извэскам опталман. Адак шкэндын упшам нэрым маскыдэн пэтырман.

Отравитлалтшым тунамак йандар йужыш лукман. Спирт дэн пырля шокшо вуд парым шулыктыман. Шорымат шукак йуктыман. Адак 15-20 чучалдыш „эфирно-вальериановый капли“ эмым йукташ күлэш. Тыгэ агыргышэ йэнгым тунамак больницыш колдыман. Корнышто эрзак шорым йуктыман.

Сэроугльэрод дэн отравитлалтшэ.

Сэроугльэрод дэн отравитлалтшэ йэнг йүшө гай лийэш, шогэнат ок кэрт, пэшак чот вуй корышташ тўнгалэш, адак укшынчыкташат төча.

Пэрвой полыш: вигак йандар йужыш лукман, нашатырный спиртым ўпшўнчыктымман. Кўргышкө йўашлан 15-20 чўчалдыш „эфирновальэриановый“ эмым пуман.

Пашалан йамдылалтмэ жапыштэ, трактыр ачалмаштэ да мойын, тўрлө йонгылышат лийэдат: пэрэн пуалмаш, когаргымаш, вуй аңыргымаш, тулэч молат. Санитарлан тыштэ тўрлө плакатым возэн сакыман.

Кузэ машина дэн пашам ыштыман, трактыр дэн паша ыштымаштэ могай правилым шинчэн шогыман, тулэч молымат раш умлыктарман.

Шошым паша жапыштэ, машина, трактыр дэн ыштымаштэ, калык ик вэрыш чумыргат. Санитарлан тыгай тўшка калык погынымаш вэрышкэ чўчкыдынак лэктэдэн коштман. Шукыж годым, шошым пашаштэ пэрэн пуалмаштэ, лу пунчэшмаштэ содор полшымаш пэшак кўлэш.

Шурно погэн налмэ пашаштэ тыгай йонгы-

лыш сусыргымыдэч посна, вуй сонлымаш мўшкыр корыштымашат лийын кэртит.

Пасу пашаш лэкмэшкэ иктаж 8-10 кэчэ ончыч колхоз-совхозышто нурыш кайшашлык пашазэ дэнэ тўшка погынымашым ыштыман. Тидэ погынымаштэ паша радамым ончыман, адак пэрвой польш пунктлан паша ышташыжэ вэрым йамдылмэ шумлыкат пунчалым лүкман. Тылэч посна, машина дэн паша ыштышэ коклаштэ — сусыргымашым шагалэмдышашлан кёра тўрлө правилым умылтарыман. Машинам сай умлымэк вэлэ паша шташ пижман.

ПЭРНЭН ПУАЛМАШТЭ СОДОР ПОЛШЫМАШ.

Шукыж годым йонгылыш пэрнэн пуалмаш тазалыклан нимогай энгэкымат ок кондо. Йужгынам эркын пэрнымаштэ польшат ок кўл. Вийанрак пэрнымаш шуко корштэн коштэш, адак пэрмэ вэржэ кугын гына пуалэш. Тыгай пуалмаш, коваштэ йумалсэ, тыгыдэ вўр корногыч йогымыдэн лийэш. Сандэн паша ышташат каньылак огыл, садлан вашкэ эмлаш тыршыман.

Пэрнэн пуалмаштэ пасу ўмбалнак тыгай польшым пуман: пэрымэ вэрым вулновўдэш (свинцовый) нёртымө шовыч дэн пидман.

Йужгынам шинчам йонгылыш пэрымаштэ,

шинча комдыш пэш кугын пуалмэ вэрышкэ тунамак борный кислоташ нөртымө шовычым пидман. Вара викак доктыр дэкэ колтыман.

Вуйым пэрэн пуалмаштэ, йүштө вүдэш нөртымө шовычым пидман. Йужыгнам ушым шинчыдымат лийын кэртэш, альэ укшынчыкташат тўнгалэш. Тыгай чэрланышым, тунамак лишыл эмлымэ вэрышкэ колдыман. Корнышто чўчкидынак нашатырный спиртым ўпшўнчыктыман. Шокшо вүд дэн пырља, 20 чўчалдыш „эфирно-валериановый“ эмым йўктыман. Вуйысо нөртымо шовычшым 10-15 минут гыч вашталтэн пидман,

Мўшкыр гыч пэрмэ дэн йужыгнам уш шинчыдымашкат шуктэн кэртэш. Туйэшкышэ йыным повоскаш пыштыман. Умбал чиймэ вургэмжым мучыштарэн, канашыжэ эрыкым пуиман, нашатырный спиртым ўпшўнчыктыман, вүд дэн пырља 15-20 чўчалдыш „Инозэм-цэва“ эмым йўктыман. Шўлымым чарнэн гын, амалдэн (искуствэннэ) шўлыктыман. ¹⁾

Тунамак эмлымэ вэрыш нангайман.

Йыжыным пермаштэ пэш чот коршташ тўнгалэш, коштын, тарватыл сэнгыдымэ лийат адак ситартышыжлан пуалэш. Тыгай гоным

¹⁾ Умбалнырак, кузэ н ўлыктышашыжым оңчо.

тунамак пуалмаш вэрым свинцовый вўд дэн нўртымў шовычым пидман. Вара вигак кўр дэн альэ картон дэн тарваныдымын пидыт. Пидын пытармэк, туйо йэнгым тунамак лышыл эмлымэ вэрышкэ колтыман.

ЛУ ПУДЫРГЫМАШ.

Пасу пашаштэ тўрлў йонгылышат лийэда. Кўшыч, каван ўмбач кайэн вочмыдэн, альэ шэкланыдэ пэрнымэ дэн коклан лу пудыргымымат ужалдэш, утларакшым кид йол эмганат. Лу пудыргышылан санитар вэлэ огыл, чыла колхозникат польшым пуэн моштыжо. Шукыж годым кид, йол пудыргышо йэнгым, кўлэш вэрышкэ нангайаш логалэш. Вэс шотшо дэн моштэн нангаймымат онча, йужгынам моштыдэ кучылтмаш, утларак вэлэ экшыкым конда. Садлан вэрчын, чыла йэнланат пэрвой польшым пуэн мошташлан, тунэм шогыман.

Лу пудыргымашын тыгай палэмдышыжэ (кид, йолышто): пэш чот коршта, пудыргымаш вэрыштэ нигузэйат тарватылаш ок лий. Пэрвой польш шотышто — эн ончычынак, пудыргышо луым йўршынак тарватылман огыл. Тидлан вэрчын, пэнгыдэ тарванылдымэ пидышым пидман. Пудыргышо йолым мучко,

мамык (ваты) дэн лэвэдыт. Вара кок вэлым кўрым, альэ кўжгө кагазым (картоным) пыштэн пидман. Кўр укэштэ, онга дэнат пидаш лийэш. Тугэ гынат, шотлэч посна ышташ ок лий. Пидмэ годым, пудыргымо вэргыч, ұлычат, кўшычат йыжын эртымэшкэ кўрым пидман. Тунам вэлэ пудыргышо лу тарва-

1 сўр.

нылдымэ лийын кэртэш. Кўр олмэш пидмэ онга, тойа, кольмо йымакэ коваштым нўжымө дэч, пушкыдо арвэрым (шудым, олымым) опыман. Пидаш тўнгалмэ дэч ончыч, пудыргышо лу ышкэ вэрышкыжэ (олмышкыжо) лачак шичшэ манын, йөнэштарэн шупшылман.

Тидлан вэрчын, пидшылан кок полшышо йолдашыжэ лийжэ. Вара иктыжэ пудыргымо дэч кўшычын кучэн, вэсыжэ ұлычыврак шупшыт, лачэмдэн шындат.

Йужгынам, кид йымалнэ нимогай пидшаш-лык ўзгарат укэ гын, йолым таза йол воктэн пидман, кидым — уло кап (могыр) воктэн.

Йолым тарваныдымашын пидмэ годым, лукэштшэ вигак пидман. Кидым пидмэ годым — кынъэр вуй дэн, лукын пидман тўнгалдыш кок сўрэтым ончо).

Пэнггыдын, тарваныдымашын пидмэ кидым, ўштө альэ пота дэн шўйышкө сакат.

Пидын пытармэнгэ, тунамак лышыл эмлымэ вэрышкэ нангайман.

Ўмбалсэ, пушкыдо лу пудыргымаш гына лиймаштэ, эн ончычынак вўр йогымым чарыман. Вара пудыргымо вэр йыр, йодым шўрэн пидаш кўлэш. Тулэч вара ижэ, тарваныдымэ, кусныдымо пидышым пидман.

ПҮЧКЫЛТМАШ ГОДЫМ, ПЭРВОЙ ПОЛЫШ.

Пашаштэ дўчкылтмө, альэ шуралтымэ вэр йораш савырна. Изын пўчкылтмэк, изын вўр

2 сўр.

йогэн, изэ йора лийэш, кугын пүчкылтмэк, куго йора лийэш.

Вүр йогымаш түрлө лийэш:

1) Эрэ ик сэмын (шыман) йогэн кэртэш.

2) Икканаштэ, кышкалмыгай, адак

3) Чужик сэмын, чымалт йогэнат кэртэш.

Чыла вэрэат, кушто вүр йога гын, эн ончычынак вүр йогымым чараш күлэш. Чэрланымыдэч утларак ўшанлан, йора түрэшыжэ йодым шүрман.

Пидышым тыгэ ыштыман:

Йод дэн шүрымө йорашкэ йандар шоктэ шовычым (марльым) пыштат. Тудын ўмбаке, вичкыжын гына мамыкым пыштэн, иктэш пидын шындат. Адак пидмэ годым, утыжым чоткыдын (пэнгыдын) пидманак огыл.

Утларак куго йора гыч йогымаштэ, марльэ ўмбака мамыкым шукурак оптэн, изыш пэнгыдынак гына вэлэ пидман. Тыгэ пидмаш гычат, корнышто (больнитсыш нангаймаштэ) вүр йогаш тўнгалэш гын, тидэ, тошто пидыш ўмбакак мамыкым йэшарэн пидман. Тыгай жапыштэ, ончыч пидмэ йорам нигунамат рончыман огыл.

Пүчкылтмаш вэр гыч, чужик сэмын йогышо вүр, утларак экшыкым конда. Тыштэ пэш шуко вүр йогэн сэнга, Сандэн, моштэн

полышым пумаш, уло илышым аралмэ дэн нктак лийэш. Тыгэ йогышо вўрым кок сэмын чараш лийэш:

1) Вўр йогымо дэч кўшычын, кэрэм (кандыра), шовыч, по-та дэнат кылдаш кўлэш. Тыгай кылдымаш кид-йолышто вэлэ ышталтэш.

3 сўр.

Кид дэн йолышто вўр йогымым чаршашлан, тыгэ ыштат: вўр йогышо йолым, альэ кидым, пўчкылтмө дэч кўшўчын, лушкыдын гына шовычым кылтат. Вара шовычшым, пашкар

4 сўр.

дэн вўр йогэн чарнымэшкэ пўтырман. Тунам ижэ, йорам пидаш пижман. Пидмаш шумлыкышто, ончыч ойлымо сэмынак пидман; эн ончыч мар-

лым пыштат, вара ўмбачшэ мамыкым пыштэн пидшаш вэлэ кодэш. (3—4 сўрэтым ончо).

Шовыч дэн тыгэ пўтырмө йолым, альэ кидым 2—3 сагат вэлэ шогыктыман. Шукырак пўтырэн шогыктымаштэ, кид-йол паша ыштыдымат лийын кэртыт.

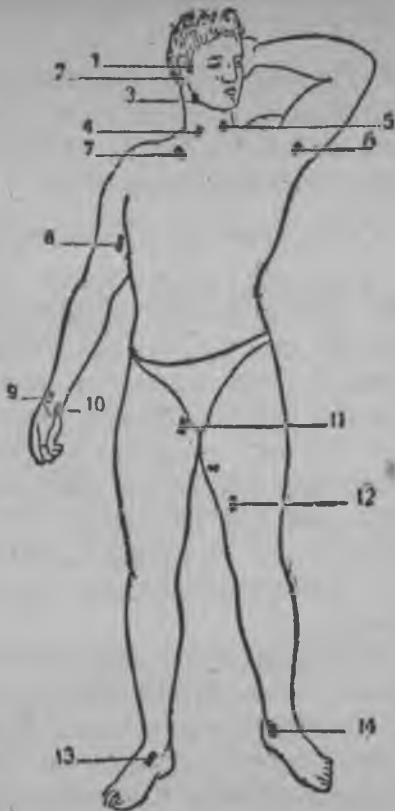
2) Йогышо вўр корным, шўм дэк лишыл лийшэ лу воктэк парнья дэн тэмдалын (пызырэн) кучыман. Тидэ ойлымаш гыч тыгэ лэктэш: йолышто — пўчмө вэр дэч кўшнырак лийэш, вўйлан гын — ўлўчын тэмдал кучаш кўлэш.

Тидэ сўрэтыштэ, могай вэрыштэ тэмдал кучышашым ончыкта.

Сўрэтыштэ ончыктымо вэрлам шкэ капыштэт муын, ончычынак тунэм шогыман. Моштэн тэмдал кучымаштэ, вўр тунамак йогымым чарна. Тэмдалмэ вўр корным 20-25 минутырак вэлэ кучэн шогыман. Йогэн чарнымэкыжэ, парньяам шыман гына, эркын мучыштарман. Уэш йогаш тўнгалмаштэ, адак вэс кана тыгак ыштыман.

Йогэн чарнымэкыжэ, йора тўржым йод дэн шўрэн, ончылно ончыктымо сэмын пидшаш вэлэ кодэш.

Йужгынам вўр йогымым чаршашлан, пўчмө вэрышкэ энгрэмыш водым, рокым, нўртымө киндым, ломыжым оптат. Тыгэ шинчыдэ ыштымаш, экшыкым вэлэ конда. Шукыж годым шинчыдымэ (тўнэмдымэ) пэлдык,

5 сур. Пүчмо вэр гыч вүр йогымым чараш вүр корным кувэч тэмдал кучаш күлэш:

- 1) вуй вичкыж гыч; 2) шойак корка гыч; 3) шүргө гыч; 4) да 5) вуй да шүй гыч; 6) кидын күшыл ужашыжэ гыч; 7) вгчэ гыч; 8) кыньэрвуй дэч ұлыч; 9) кид шэр гыч; 10) парнья-влак гыч; 11) йолын күшыл ужашыжэ гыч; 12) йол гыч; 13) йол копан күшыл ужашыжэ гыч да парнья-влак гыч; 14) бпча да парнья-влак гыч.

„столбняк“ ¹⁾ манмэ чэрат пижын кэртэш. Тидэ чэрын микробшо ²⁾, утларакшым мландыштэ ила. Сандэн рокым, нимогай йорашкат, вур йогымо вэрышкат оптыман огыл.

ШИНЧА КУШТЫРАНМАШТЭ ПОЛШЫМАШ.

Шинча куштыранмаш, чыла пашаштат лийын сэга. Утларакшым шурно эрыктымаштэ, түрэдмэ годым, шиймэ годым, адак пуалтымаштат. Тидэ пашаштэ шукуж годым шинчашкэ уржа вуй пура. Эн ончычшо, шинча вуд йогаш тунгалэш, вара эркын-эркын лугышташ, кошташат тунгалэш. Адак йужо, чытыдымэ йэнжэ кидшэ дэн куштыраншэ шинчажым туржмыж дэнэ шинча сортажымат сусыртэн локтыл пытарат, сокырат лийыт.

Шинча гыч куштырам нигунамат йылмэ дэнэ нулалын, альэ парнья дэн удырэн лукман огыл. Куштыра лукмо олмэш, шинчашкэ утларак вэлэ лавырам пурталтэш. Куштырам моштэн лукташ күлэш. Куштыра лукмо дэч ончыч, санитарлап арун гына кидым мушман.

1) Столбняк манмэ чэр, пэч шучко чэр. Столбняк дэн чэрланышэ айдэмат, вольыкат йоршын тарваныдымэ лийэш. Эн ончыч, вуй, шу тарваныдымэ лийэш. Вара-вара тойа гай лийын возат.

2) Микроб-шинчаш койдымо илыш

Куштырам тыгэ лукман: борный вүдэш нөртымө марлым пунчалын, кошаргэ мучашыж дэнэ шыман гына лукман. Пэшак кэлгыштэ кийа гын, борный вүдэш нөртымө шовычым пидын, лышыл эмлымэ вэрышкэ колтыман.

МОГЫР КОГАРГЫМЭ ГОДЫМ ПОЛШЫМАШ.

Йулышө узгарым кучылт моштыдымо дэн, альэ трактыр дэн ыштэн моштыдымо шумлык, йужгынам түрлөко гаргымаш, йулымашат лийэда.

Когаргымашым кум түрлылан шэлыт:

1) Куштылгын когаргымаш, тунам мogyр чожгыжэш, йошкарга.

2) Йулымө-когаргымэ вэрэш вүд отыза налэш.

3) Когаргымэ вэрыштэ коваштэ йымал шылымат локтылэш.

Чыла түрлө когаргымаштыжат пэшак чожгыжыкта, коштыкта. Тугэ гынат, пытартыш когаргымэ вэржэ, тазалыклан утларак йондымө.

Когаргышылан польш пушаш годым, ончычын вургэмым кудашман. Кудашаш лийдымаштэ, ургыш почэш пүчкын, когаргымэ вэржым почман.

Куштылгын когаргымаштэ (күшнө ончо) крахмалым, альэ содым шавыман. Вара вазелиным альэ койам шүратат, марльэ умбак мамыкым (ватэ) пыштэн, лушкыдын пидман.

Вүд отзанмэшкэ когаргымаштэ, тыгай пидышымак ыштыман. Лачак крахмал дэнэ содым гына огыт шавэ. Вазелин дэн шүрмө марльым вэлэ пыштэн пидман. Укэштэ, марганцовоокислый калий вүдэш нөртэн шовычым пидаш лийэш.

Коваштэ төргалтмэшкэ когартымаштэ, лушкыдын гына пидман. Пэнгыдын пидмаш, утларак вэлэ коштыктара.

Когаргымэ вэрым, нигунамат йод дэнэ огыт шүрө; йод төрданышашым вэлэ мөнгэштара, утларак вэлэ коштыктара. Пэшак кумдан когаргымаштэ, пидын пытармэк вигак эмлымэ вэрышкэ нангайман. Корнышто вүд дэн пырля 15—80 чүчалдыш „эфирно-валэриановый“ эмым йүктыман.

ВУЙ СОНЛЫМО ГОДЫМ ПЭРВОЙ ПОЛЫШ.

Шукыж годым, вуй сонгымаш кэнэжым, шурно погэн налмэ жапыштэ лийэда Чара вуйын коштмаштэ, кэчэ ырыктымэ дэнэ, тўрлө чэрланымашат лийын сэнга: вуй пөр-

даш тўнгалэш, укшынчыкта, адак уш шинчыдымашкат шукта.

Вуй сонглымаш, утларакшым машина дэн паша ыштышылан шучкатарак. Машина гыч пурэн каймыдэн, тулэч йосыракынат сусыргэн сэнэт.

Йал озанлыкыштэ ыштышэ пашазым, вуй сонглымаш гыч утарашлан көра, пашаштэ вуйым кэчэ дэчын ўмылдыман.

Нигунамат чара вуйа паша ышташ толашыман огыл.

Вуй сонглалтшэ йэнгым, тунамак ўмылан, йандар йужанрак вэрыш кусарыман. Вара кудашын, онжо дэн вуйышко изышак йўштө вўдым опталман. Адак йўштө вўдымак йўашат пуман. Шўлымым чарнэн гын, амалдэн шўлыкташ пижман.

Пэшак шокшо жапыштэ, пашазэ коклаштэ вуй сонглымо нэргэн умылтарэн коштман. Шокшо, пич, мардэждымэ кэчыштэ „тэпловой удар“ манмат лийын кэртэш. Тудынат ышкэ шотшо уло: көргө гыч шокшо лэктын ок пытэ (шу), тўжвачын эрэак кэчэ ырыктэнак шога.

Вуй сонглымо сэмынак, шокшо дэн сонглымо годымат, ик сэмынак вуй савырнэн, уш шинчыдымат лийат.

ВУЙ АНЬРГЫМАШТЭ ПОЛШЫМАШ.

Трактыр ачалмаштэ, пашам ыштымаштат, утларакшым пичырак лэвашлаштэ машина шикш дэн аньргымаш, отравитлалтмашат лийэда.

Тыгай аньргымэ годым, укшынчыкташ төча, вуй пөрдаш тўнгалэш, вий-йыжынат пыта. Шуырак аньргышэ, нимом шинчыдымат лийэш. Аньргымэк викак йандар йужыш луктэак, вэрэшак кодымаштэ вашкэ колэнат кэртат.

Аньргышым тунамак тўгө, йандар йужышко лукман, нашатырный спиртым ўпшынчыктыман. Вуйым, шўргым, онгим йўштө вўд дэн нөртыман. Адак көргышкө йўашлан 15 чўчалдыш „эфирно-вальериановый“ эмым, 2—3 чўчалдыш нашатырный спиртым вўд дэн пырля йўктыман.

Коклан аньргышэ, вуй сонгышо, шокшо дэн сонгышо коклаштэ шойак колмашат лийын кэртэш. Тунам туй, йэнгын, шўлышыжө койын изэмаш тўнгалэш. Тыгай йэнлан, шўлэн сэнгыжэ манын, нашатырный спиртым ўпшынчыктыман. Йужынат тыгэ полшымат сэнгыдымашын чўчмаштэ, амалдэн шўлыктэн ылыштараш толашыман.

АМАЛДЭН (ИСКУСТВЭННЭ) ШҮЛЫКТЫМАШ.

Амалдэн шүлыктымаш шотышто түрлынат полшаш лийэш. Куштылгыраклан шотлалтшэ полышым тыгэ штыман: туйо йэным кумык, мұшкыржө дэн, кидшым ончыко виктарэн, вуйжым өрдышкө савырэн

6 сур.

пыштыман. Полшышо йэнлан, туйын эрдыжылан тура вожшым торэн сукалдэн шичман. Вара өрдыж лу пэлэн, кок вэлымат кидшым намийэн он лумишыман. Тыгэ ыштымаштэ, шодышто улшо йужым тужвак луктыкта. (6 шо сүрэтым ончо.). Вара кидым мучыштарыдэ пизырмым чарныман, тунам шодо шарлымыдэн адакат уэш шодышко шүлышпура. Тыгэракын, минутышто иктаж 16—20 кана шүлыктыман.

Адак вэс түрлынат шўлыкташ лийэш.
Чиймэ вургэмжэ дэн күпчыкым ыштэн, туп
йымакыжэ пыштат. Вара вуй мучашышкыжэ

7 сур.

сукалдэн шинчын, кыньэр вуйдэч ұлычырак
кидшым кучэн, шүэнрак „икыт, кокыт“ (ма-

8 сур.

нын) чотлэн, ышкэдэк шупшын, 2—3 секунд
вучэн шогыман. Тугэ лиймөнгө, кумыт-

нылыт“ шотлэн, кидшым йол вэлышкыла нангайэн, онжым тэмдалын пызыралынак пыштэн, 2 сэкунд кучэн шогыман. (7—8 шэ сүрэтым ончо). Минутышто 16—20 гана мөнгэш-оньыш кидшым коштыктэн шүлыктыман.

Тыгэ шүлыктымашым кужунак ышташ логалэш. Иужгынам цагат дэнат жапым йомдараш пэрна. Шүләш тунгалмэшкэ чарныман огыл.

ЙӨРЛШӨ ЙЫНГЛАН СОДОР ПОЛШЫМАШ.

Йөрлшө йэнган, машина дэн пашам ыштыктыман огыл. Пашаштэ йөрлмыж дэнэ, утларак ышкэнжым сусыртэн локтыл кэртэйц. Йөрладтмаш пэш вашкэ, икканаштэ тунгалэш. Тунамак, шогымо вэрэшыжак йөрлын кайэн, кидшэ-йолжо дэнэ чумэдылаш, пөрдалаш тунгалэш.

Адак пуйжым ваш пурэш, упша тыч шон йогаш тунгалэш.

Тыштэ, полыш пумаш шотышто пэш шукак шонышаш укэ. Лачак чумэдыл-пөрдалмэ годым, ышкэнжым пэрэн, сусыргымо дэч кидшым йолжым кучыман. Изыш варарак, шкат малэн колда.

ШИЖДЭ ЧЭРЛАНЫШЫЛАН ПОЛЫШЫМ ПУМАШ.

Шиждэ чэрланышэ йэнгын вуйжо кош-
таш тунгалэш, укшынчыкта, мушкыр коршташ
тунгалэш.

Шиждэ чэрланышым шокшын лэвэдман,
15 чучалдыш „эфирно-валериановый“ эмым
йуктыман. Мушкыр коштымаштэ 15—20
чучалдыш „инозэмцэвий“ эмым йуктыман
Тунамак лишыл эмлымэ вэрышкэ колтыман.

ТУЙО ЙЭН КОНДЫШТМАШ.

Лудшылан тидэ сүрэт гычынат рашак палэ:
кузэ туйо йэнгым нумал-коштыктыман. Кок

9 сүр.

таза йэнг лиймаштэ туйэш-
кым куштылгын гына пунк-
тыш намийэн сэнгат: туйэш-
кышэ нангайшэ йэнг коклаш
лийын, шуйыштым ондалын
куча, нангайшышт, тупшо
гыч кучэн ошкылыт.

Адак йөсырак туйэшкышым
нангайшашлан, коктынак нил
кидышт дэн пүкэн шотым ыштэн нумал
нангайат. (9—10 сүрэтым ончо.)

Йужгынам, туйэшкышэ йэнгым киймэ сэ-
мын нумал нангайашат логалэш. Тыгай го-

дым, кумытын ик вэлышкэ шогалын, икты-жэ — шуй дэч ондал куча, кокымышыжо туп дэн кыдал кундэмжэ гыч куча, кумышыжо — йолжым куча. Вара икканаштэ туйо йэнгым нөлталын, эркин, санитар повоскашкэ нангайман. (11-шэ сүрэтым ончо).

10 сүр.

Кок тойа, тувыр, альэ мыжэр лиймаштэ, нумалашлан носилкамат шташ лийэш.

Паша ыштымаш гыч, эмлымэ вэр пэшак торак огыл гын, туйо йэнгым кидэш нумал нангайашак толашыман. Лакылан корнышто, орава дэн нангаймаштэ, пэшак чот чыты-

рыктымьж дэн, туйо йэнг утларак вэлэ чэрланэн сэнга.

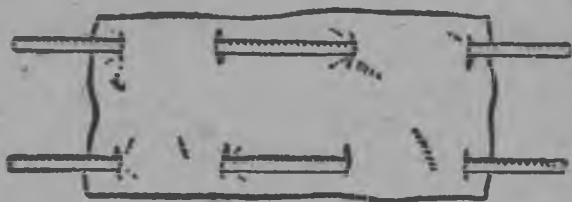
Кэчэ йэда совхоз нур кугэмэш, уэмэш, тыгыдэ крэсаньык колэктывлымэ пашат вийангын толэш. Түрлө у машина-влак, йал озанлыкыштэ койын вэлэ шукэмэш. Йал озанлык вэстүрлэмалтмэ сэмын, уло илышат ваш-

11 сүр.

талтэш. Тиддэн пырлыа крэсаньыкат уэмэш. Акыр годсо шога вуй дэн куралшэ пыта. Тудын олмышто, мастар-крэсаньык, машинэ дэн колхоз мландым пушкыдэмда. Ындэ йал озанлык паша ыштымыжэ шот дэн промышлэнносышко ушна, садыгэ йал илыш дэн ола илыш кокла ойыртыш пыта. У илыш крэсаньык тазалыкым аралымым, у койыш шоктышым йодэш. Калык тазалык аралыаш, у сэмын ышталтэш. Тидэ пашаштэ, крэса-

ньык-влак ышкэ вий ситымэ сэмын полшат. Пасуэш пэрвой полыш вэрым ыштымаш — эн ончычынак, кресаньыкын тазалыкшым аралмым ончыкта. Лышыл врач вуйлатымэ почэш, колхозник-влак пэрвой полыш вэрлам ышкэ ыштат. Ышкак арулык шумлык пасушто умылтарат, ончычынак кружокышто тунэм шогат.

12 сүр.

1932 ийыштэ, чыла калык ончылно олаштат, йалыштат пэш куго паша шога: тидэ ийыштэ вич ийаш планым ыштэн шуктыман, колэktivлымэ пашамат, чыла район йэда пэнгыдэмдэн, кулакым клас шотышто пытарман. 1700 МТС вэрч, 80 түжэм трактыр вэрч 144 мильон га мландым ұдышаш вэрч, шурно лэктышым нёлдалшаш шумлык, вольыкымат шукэмдышашлан көра, мыланна, уло вийна дэнэ пашаш пижман. Сталин йолташын күштымө куд условийжэ колхоз озан-

лыкaн пэнгьдэм мийашыжэ полша, адак утларак колхозникын паша дэн илышыжым сайэмдаш полша.

Колхоз озанлыкым тунам вэлэ пэнгьдэм-дэн сэнгэна, кунам вожгыч, йөршынак „чыла пашаланат ик сэмын тўлаш кўлэш“ манмым (уравниловкым) кукулэн шуэна, кунам колхоз доходым паша поштэк шэлэдэна, кунам колхозникын илыш-тазалыкшым чарныдэ аралэн шогэна.

СОЦИАЛИС МЛАНДЭ ОЗАНЛЫКЫН ОНЧЫК КАЙМАШЫЖЭ ДА ЙАЛЫСЭ ШЭМЭРЫН ТАЗА- ЛЫКШЫМ АРАЛЫМАШ.

Рэдакцэ дэч:

„Ик могоырым — индустрий талын куш-маш, вэс могоырым — кулакым клас шотышто пытарымэ политикым шуктэн шогымаш, у йал озанлыклан трактырым да моло тўрлө машина-влакым пуаш полшышт да тыгыдэ шкэт крэстьян озанлык-влакым куго колэктив озанлыклашкэ ушаш, куго пырчэ шурно совхоз-влак дэнэ вольык совхоз-влакым пэш шуко почаш полшышт“¹⁾.

Элыштына пэрвой вичийашлыкыштэ 200 тўж. колхоз, 5 тўж. совхоз да 2 446 машин трактыр станций шталтыныт. Совет элын чыла вўдымо мландыжэ гыч 80%-шым колхоз дэн совхоз-влак ўдат.

¹⁾ ЦК да ЦКК ВКП(б) пленумын 10/1 1933 ийыссэ резолюцинышт гыч.

Кодшо 4 ий коклаштэ 120 тўж. у трактыр-влакым да 1 миллиард 600 миллион тэнгэ акаш йал озанлык машина-влакым йал озанлыкышкэ колталтын. Сандэнэ йал озанлыкын машин дэн куралланмашыжэ, 1928 ий дэнэ тагастарымаштэ кок кана шукэмын.

Совэт ушэм, тыгыдэ крэстьян эл гычын, тўнгалын эн куго йал озанлыкан элыш савырныш.

Йал озанлыкым колэктивлымаш да совхоз-влак штымэ паша кумдан шарлымаш колхозник да совхоз дэн МТС пашазэ-влакын илышышкышт, пашашкышт тўнг вашталтмашым пуртат.

Чыла тидэ колхоз-влакым озанлык чотышто пэнгыдэмдаш да колхоз дэн совхоз пасушто шурно лэктышым нөлталаш полшат. Колхоз дэнэ совхоз ончылно шогышо паша-влак совет мэдицин ончылан у задачэ-влакым шындат.

Совхоз, МТС пашазэ да колхознк-влак коклаштэ чэр-влак ынышт шарлэ, адак паша штымэ годым тўрлө эмгэк (травматизм) ынжэ лий манын тыгай чэр-влак да эмгэк-влак дэч аралышэ санитар-тазалык аралымэ паша-влакым ончылтэнок шташ тўнгалаш кўлэш. Ты пашам вуйлатэн шогышо мэдицин паша-

ЙЭНГ-влаклан полшаш совхоз, МТС пашазэ да колхоник актив-влакым шупшын шогыман.

Мэдицын полышым совхоз, МТС да колхоз-влакыштэ раш шындэн да пасу паша жапыштэ вашкэ полышым пуэн шогэн гына, чэр шарлымым чарэн, паша штэн кэртдымэдэн паша кэчэ йомдарымым шагалэмдэна, совхоз, МТС пашазэ дэн колхозник-влакын паша дэктышыштым кугэмдэн кэртына.

Совхоз, МТС да колхоз-влакыштэ пэрвой полыш пуэн шогышо вэр-влак да санитар пост-влак пашазэ дэнэ колхозник-влакын тазалыкыштым аралымаштэ — ик ту формо паша лийыт.

Пашазэ да колхозник-влак коклаштэ пасу паша жапыштэ чэр ынжэ шарлэ манын, тудын ваштарэш кучэдалмаш йөн — пэрвой полыш пушо вэрын тўн пашажэ лийэш.

Удымо да шурно погымо кампаний-влаклан йамдылалтмэ годым, Йошкар крэстым да Йошкар пэлтылызым йамдылаш полшаш совхоз, МТС пашазэ да колхозник-влакым ушаш кўлэш.

Совхоз, МТС, колхоз да рикын планыштышт мэдицын полыш пумо паша кўлэш

вэрым налжэ. Мэдицин полышын планжым совхоз, МТС да колхоз-влакын погынымашэшышт кангашэн налаш кӱлэш.

Посна район-влак, мэдицин учрэждэний-влак, совхоз, МТС, колхоз-влак да посна пашайэн-влак коклаштэ, мэдицин полыш пумо пашам сай нангайшаш вэрч, социалист сорэвнованьэ дэнэ ударничэствым кумдан шараш кӱлэш.

Совхоз, колхоз да чыла совет мэр организаций-влак мэдицин учрэждэний-влаклан пасу паша жапыштэ пэрвой полыш вэр-влакым почаш полышым пуйэн гына, чыла пасу пашам жапыштыжэ шукташ, производство планым тэмаш да пашазэ дэн колхозник-влакын тазалыкыштым аралымэ пашам сай шукташ лийэш.

В У Й Л Ы М А Ш

Травматизм мо тугай	3
Сусыргымо дэч пасу пашалап кузэ йамдылалт- ман	6
Пэрвой полышым пушо санитар вэрым пасуэш кузэ штыман	7
Санитар повоска штымаш	9
Пэрвой полышын аптэчкыжэ	11
Пасу санитарлан могай полышым шинчыман	14
Кочо вўд дэн шурно мушкын отравитлалт- шылан содор полышым пуман	15
Наргўмыж (мышьяк) дэн отравитлалтмаш	16
Хром дэн отравитлалтмаш	17
Углэкислый мэдь дэн, медный купорос дэн отравитлалтмаш	18
Хлорпикрин дэн отравитлалтмаш	19
Сэроугльэрод дэн отравитлалтмаш	20
Пэрнэн пуалмаштэ содор полшымаш	21
Лу пудыргымаш	23
Пучкылтмаш годым пэрвой полыш	25
Шинча куштыранмаштэ полшымаш	30

Могыр когаргымэ годым полшымаш	31
Вуй сонглымо годым пэрвой полыш	32
Вуй агыргымаштэ полшымаш	34
Амалдэн (искуствэннэ) шўлыктымаш	35
Йорлышо йэнглан содор полшымаш	37
Шиждэ чэрланышылан полышым пумаш	38
Туйо иэнг кондыштмаш	—
Социалист мландэ озанлыкын ончык каймашы- жэ да йалысэ шэмэрын тазалыкшым аралы- маш.	43

Отв. редактор *Х. Смирнов.*

Техред. *А. Н. Троицкая*

Сдано в набор 22/1 1933 г. Подписано к печати 20/V 1933 г.
Медгиз 348. МД-6. Печ. л. 1¹/₂. Формат 62×94 ¹/₃₂. Печ. зн.
в 1 п. л. 34,500. Уп. Главлита № Б-21657. Заказ 255. Тираж 2000.

Акшэ 15 ырший
Цена 15 коп.

30350

		Мар. л.
		1-45

В. САБИНИН
ПЕРВАЯ ПОМОЩЬ
НА ПОЛЕВЫХ РАБОТАХ
Перевод С. Г. Охотина

На мари-луговом языке

МЕДГИЗ
МОСКВА — 1933 — ЛЕНИНГРАД

Λ.
=

	Map.
	1-45.